

ANTAGONISMUS NEOLIBERALISMU A SOCIÁLNÍ SPRÁVEDLNOSTI /

ZUZANA UHDE

HRUBEC, M. A KOL. 2008. *SOCIÁLNÍ KRITIKA V ÉŘE GLOBALIZACE.**ODSTRAŇOVÁNÍ SOCIÁLNĚ-EKONOMICKÝCH NEROVNOSTÍ A KONFLIKTŮ.*

PRAHA: FILOSOFIA, S. 479.

Současná ekonomická krize, která je důsledkem neoliberální politiky prosazované v celosvětovém měřítku v průběhu posledních desetiletí, přináší nejen nepochybné negativní sociální důsledky pro většinu světové populace, nicméně rovněž otevírá možnosti širší kritické reflexe současného globálního řádu a role jednotlivých aktérů v jeho udržování či proměně. Kniha *Sociální kritika v éře globalizace* je souborem nejen kritických analýz současného stavu, ale jednotliví domácí i zahraniční autoři a autorky rovněž navrhuji řešení sociálních konfliktů a ekonomických nespravedlností. Třicátý svazek edice Filosofie a sociální vědy je tak vysoce aktuální jak vzhledem k současnému politicko-ekonomickému vývoji a odpovědnosti mocných aktérů globálního řádu, tak i vzhledem k reflexi každodenní situace a odpovědnosti obyvatel bohatých zemí, k nimž Česká republika bezesporu dnes patří. Nicméně kromě toho je v českém kontextu tato kniha důležitá z dalšího důvodu: uvedením feministických autorek v kontextu kritických globálních studií vnáší tuto perspektivu do oblasti, v níž bývá u nás až na výjimky přehlížena.

Knihu otevírá Břetislav Horyna kritickým esejem o dosavadní rozvojové praxi a historické roli světových velmocí a nadnárodních korporací ve vztahu k sociálnímu strádání velké části světového obyvatelstva. B. Horyna vidí neoliberální modernizaci v rozporu s demokratickými ideály rovnosti a svobody. Esej uzavírá symbolicky nazvanou „Pražskou deklarací“, v níž volá po demokratickém multipolárním uspořádání založeném na respektu k druhým, po omezení podřízení mezilidských vztahů tržním principům,

řešení rostoucí sociální polarizace a ekologické krize a reformě nadnárodního ekonomického a politického uspořádání. Horynovy teze jsou nyní potvrzovány ve světle ekonomické a finanční krize, která poukázala na nutnost demokratické kontroly kapitálu a iluzi ideologie neoliberalismu. Další domácí autor Oleg Suša pak detailněji rozebírá strukturální příčiny globálních sociálních nerovností. Abstraktní čísla globálních nerovností – „nejbohatších 50 osob světa má vyšší příjem než 416 milionů nejchudších“ (s. 329) – konkretizuje na příkladech sociálních životních situací globálně znevýhodněných a marginalizovaných. Ačkoliv se rétorika globalizace kolem přelomu tisíciletí změnila v linii Rozvojových cílů tisíciletí, Suša ukazuje, že v praxi stále převládají zájmy transnacionálního kapitálu sledující krátkodobé výnosy spíše než dlouhodobé rozvojové plány, ideologie volného trhu, který většina světového obyvatelstva zažívá jako nerovný obchod, a nerovná distribuce zisků z rostoucího světového obchodu a rizik spojených s flexibilizací a informalizací práce.

Další autoři kolektivní monografie rozpracovávají makroekonomický pohled na sociální nerovnosti z různých interpretačních perspektiv, z nichž se zde zaměřím na autory reprezentující školu globálního kapitalismu – Williama Robinsona a Jerryho Harrise. Teorie globálního kapitalismu se soustředí na dynamiku mezi transnacionálními ekonomickými elitami ve vztahu jak k národním státům, tak k individuálním a skupinovým aktérům žijícím v geopoliticky lépe i hůře situovaných částech světa. Zatímco teorie světového systému byla formulována v průběhu období studené války

JE GENDEROVĚ VYROVNANÝ SVĚT MOŽNÝ? GLOBÁLNÍ FEMINISMUS V AMAZONII / Marta Kolářová¹

„Svět dnes prochází různými krizemi, které ukazují, že tento systém není udržitelný.“ „Nezajímáme se o drobné změny založené na logice trhu.“ „Musíme vytvářet alternativy.“ „My, feministické ženy, požadujeme změnu výrobního a spotřebního modelu.“ „My, feministické ženy, navrhujeme radikální a hluboké změny ve vztazích mezi lidmi a k životnímu prostředí, konec lesbofobie, heteronormativního a rasistického patriarchy,“ píše se v Deklaraci ženského shromáždění vydaném 1. února t. r. na Sociálním fóru v brazilském Belému.

Světové sociální fórum (WSF) je platformou pro setkávání různých alter-globalizačních uskupení, ať již ve formě globálních sítí aktivistů nebo mnoha lokálních hnutí typu brazilských bezzemků. Světové fórum se odehrává každoročně, převážně v Brazílii, kde v roce 2001 v Porto Alegre vzniklo, ale přeneslo se i do Asie a Afriky. Inspirovalo také utváření kontinentálních, regionálních a národních sociálních fór. Světové sociální fórum se pořádá symbolicky v časové paralele ke Světovému ekonomickému fóru v Davosu, kam se v lednu slétává globální ekonomická a politická elita. Sociální fóra charakterizuje slogan Jiný svět je možný, který má poukazovat na alternativní možnosti utváření globálního světa a pozitivní projekty globalizace ve formě spolupráce a solidarity zdola organizovaných skupin. WSF můžeme chápat v širším rámci celosvětového alter-globalizačního hnutí, ovšem zde je důraz položen právě na alter nikoli anti, tedy protest proti globalizaci, korporacím a mezinárodním institucím, který v minulosti nabýval i konfrontačních forem. Sociální fórum je oproti tomu klidným, mírumilovným prostorem, kde se především diskutuje a navrhuje se alternativní projekty a globální spojenectví. Letošní setkání bylo věnováno kromě globální finanční krize především otázkám klimatických

a teorie nového imperialismu navazuje na analýzy založené na soutěžení národních kapitálů, které sehrálo významnou úlohu při utváření současného ekonomického systému, teorie globálního kapitalismu staví na analýze odlišné globální dynamiky mezi ekonomickými aktéry překračujícími hranice jak národních států, tak jejich koncepčních shluků v podobě Západu a zbytku světa, globálního Severu a globálního Jihu či prvního, druhého a třetího světa. Podle W. Robinsona se transnacionální kapitalistická třída „etablovala jako třídní skupina bez národní identity a v konkurenci s národně založenými kapitály“ (s. 391). Podle něj kapitalistický systém vstoupil do kvalitativně nové fáze, pro kterou jsou charakteristické rostoucí globální trhy, transnacionalizace výroby a akumulace kapitálu, ve které je národní stát „transformován a funkčně absorbován do širší transnacionální institucionální struktury nových komplexních vztahů mezi státy a nadnárodními či transnacionálními institucemi na jedné straně a různými třídními a sociálními silami na straně druhé“ (s. 401). Ve stejném duchu uvádí J. Harris, který se soustředí na současnou dynamiku mezi systémem národních států a novými mocenskými transnacionálními vztahy: „Stále narůstající komplexita propojenosti, která je typická pro globalizaci, navíc deterritorializuje národní soupeření, a tvoří tak transnacionální model kapitalistické soutěže. Globalizace není projektem americké hegemonie, ale naopak obecným programem, jenž je tvořen vynořující se transnacionální kapitalistickou třídou, která dosáhla ekonomické hegemonie ve všech důležitých centrech světového kapitalismu“ (s. 417).

Tyto kvalitativní změny v nadnárodní organizaci ekonomických procesů vyžadují rovněž odlišné institucionální uspořádání reagující na rostoucí globální chudobu, kterým se v knize zabývají Thomas Pogge a Marek Hrubec. M. Hrubec ve svém článku rozvíjí ideu extrateritoriálního uznání zakotvenou v mezinárodních úmluvách o lidských právech, která jsou ale odsouvána do pozadí transnacionálními ekonomickými a finančními institucemi. Instituce extraterito-

riálního uznání umožňuje požadovat odpovědnost transnacionálních korporací prostřednictvím států, zejména silných a převážně západních států, ve kterých tyto organizace působí a které se zavázaly k dodržování těchto principů. Extrateritoriální uznání představuje dosud nenaplněné, i když konsenzuálně přijaté závazky dodržování jak politických a občanských, tak sociálních, ekonomických a kulturních práv. M. Hrubec však argumentuje, že naplnění těchto závazků může sloužit pouze jako první krok směrem k sociálně spravedlivému globálnímu uspořádání. Na příkladu globálních chudých pak ukazuje krystalizující transnacionální sociální kritiku: „Sociální aktéři, zneuznaní dnešními řešeními globální sociální nespravedlnosti, se postupně stávají subjekty společenské změny, požadují nejen rozvíjení současných národních a mezinárodních nástrojů spravedlnosti, ale také rozvoj a vytváření nových, nadnárodních institucionálních struktur v regionálním a globálním měřítku“ (s. 147). Prosazování extrateritoriálního uznání na úrovni států je tedy strategicky významné pro zviditelnění sociálních konfliktů a přehlížených sociálních aktérů, přesto však nedostatečné v konfrontaci s nadnárodně organizovanými ekonomickými aktéry, jimž může účinnou protiváhu vytvořit nadnárodní právní rámec uznání. Thomas Pogge se ve svém příspěvku rovněž zabývá lidskými právy globálních chudých a souvisejícími povinnostmi. T. Pogge ve své argumentaci záměrně ponechává stranou pozitivní povinnosti a sleduje pouze negativní povinnosti, tj. závazky nepůsobit újmu a porušování lidských práv. Ukazuje na nedostatečné dodržování i těchto minimálních závazků v současném globálním uspořádání, ze kterého plyne negativní povinnost nepřispívat k reprodukci institucionálního řádu, který vede k masivnímu porušování lidských práv. „Tato katastrofa se dělá a děje zcela předvídatelně, v podmínkách globálního institucionálního řádu uzpůsobeného ku prospěchu vlád, firem a občanů bohatých zemí a politických a vojenských elit chudých zemí“ (s. 224). T. Pogge dále argumentuje, že relativně drobné institucionální změny jako

změn, globálního oteplování, což bylo případně spojeno s tematikou odlesňování amazonského pralesa, snahami na jeho záchranu a silnou účastí původních obyvatel.

Jakou to má ale souvislost s ženami, genderem a feminismem? Jednak se fórum definuje určitými principy, které mimo jiné prosazují důstojnost a rovnost genderovou, rasovou, etnickou, generační a sexuální, a eliminaci veškeré diskriminace. A jednak ženská hnutí a feministická uskupení (zejména regionálního latinoamerického významu) považují fórum za významný a nezbytný prostor pro síťování a debaty jak v rámci globálního/internacionálního feministického hnutí, tak i s dalšími hnutími zdola, která usilují o rovnost a svobodu.

Nicméně ani sociální fórum se nevyhnulo vnitřní feministické kritice, která dříve zaznívala jak od samotných aktivistek, tak i od akademiček analyzujících začlenění genderu jako tématu na tomto setkání. Například Catherine Eschle v roce 2005 upozorňovala na to, že Deklarace fóra sice kritizuje globální systém založený na sexismu, rasismu a násilí a projevuje se zde diskurs „intersekcionality“ (prolínání různých nerovností), přesto si feministky stěžovaly, že genderová témata byla marginalizována a že intersekcionalní zaměření zastínily třídně orientované debaty. Feminismus se projevoval jen v panelech, kterých se přímo účastnily feministické skupiny.

Z perspektivy toho, co jsem stihla vidět na letošním fóru, bych tuto kritiku velmi zjemnila nebo ji možná úplně odmítla, kdybych byla schopna navštívit všechny panely a aktivity. To ovšem nebylo možné, neboť ve čtyřech dnech probíhaly stovky paralelních diskusí, kterých se jednak nedalo účastnit z důvodu obrovských vzdáleností mezi jednotlivými místy konání, ale také kvůli jazykovým bariérám.

například regulace a zdanění ekonomických transakcí budou mít při malých nákladech pro bohaté dalekosáhlé důsledky pro odstranění extrémní chudoby.

Náročnějším pojetím odpovědnosti bohatých občanů vlivných států k chudým občanům zejména rozvojových zemí se zabývá Iris M. Young. I. M. Young ukazuje souvislosti globálních strukturálních nerovností s každodenní realitou individuálních aktérů v bohatých zemích a rozvíjí koncept odpovědnosti založené na globální povaze sociálních vztahů s jeho důsledky institucionálními i individuálními: „Všichni lidé, kteří se svým jednáním podílejí na přetrvávajících schématech spolupráce, které konstituují dané struktury [nespravedlnosti], jsou odpovědní za tyto struktury v tom smyslu, že jsou součástí procesů, které vedly k jejich vzniku“ (s. 85). Jsou to tedy sociální vazby zprostředkované prostřednictvím sociálních struktur a institucí, na jejichž přetrvávání se jednotlivci svým jednáním podílejí, které zakládají odpovědnost vůči jednotlivcům a skupinám vystaveným strukturálním nerovnostem. Odpovědnost založená na sociálních vztazích je podle I. M. Young sdílená, je tudíž kontextuálně distribuovaná, avšak závazky z ní vyplývající je možné naplnit pouze prostřednictvím kolektivního jednání. Navíc uvádí, že „větší závazky mají ti, kteří mohou díky svému materiálnímu a institucionálnímu postavení snadněji ovlivňovat podmínky, jež některým lidem působí újmu“ (s. 73). Svoje pojetí, které ukazuje v protikladu k odpovědnosti založené na přiznání viny a které umožňuje propojení morální a strukturální perspektivy, aplikuje na příkladu protestu proti otročké práci v tzv. sweatshopch. Instituce otročké práce je zakotvená v transnacionálních ekonomických strukturách sledujících zájmy mocných korporací a v kulturních strukturách konzumerismu, nicméně tento systém je komplexní a nelze v něm jednoduše vymezit přímé právní závazky nadnárodních korporací vůči těm, kteří pracují na konci tohoto výrobního řetězce. Proto takové nespravedlnosti chápe I. M. Young jako strukturální nespravedlnosti, z nichž vyplývá sdílená odpovědnost

občanů v bohatých zemích, kteří se svým jednáním podílejí na reprodukci těchto sociálních struktur.

Jiný příklad takového strukturálního propojení ukazuje ve svém příspěvku Arlie R. Hochschild. A. Hochschild zde pojmenovává struktury transnacionální organizace reprodukční práce založené jednak na geopolitických nerovnostech mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi a jednak na genderově zatížené separaci soukromé a veřejné sféry v západních zemích. „Typický globální řetězec péče může fungovat následovně: starší sestra z chudé rodiny ve třetím světě pečuje o své sourozence (první spojení v řetězci), zatímco její matka pracuje jako chůva pečující o děti chůvy, která odešla do země prvního světa (druhé spojení), která následně pečuje o děti v rodině v bohaté zemi (konečné propojení)“ (s. 108–109). Cenou za zmírnění genderových nerovností v podobě nerovně distribuované odpovědnosti za péči o děti, starší členy rodiny a domácnost v bohatých zemích je tudíž prohlubování sociálních nerovností mezi bohatými a rozvojovými zeměmi. A. R. Hochschild interpretuje trend zaměstnávání imigrantek v bohatých zemích jako novou formu citového imperialismu, v němž se péče stává vzácným zdrojem vyváženým z chudých zemí do bohatých, což dále prohlubuje nerovnosti mezi celými geografickými oblastmi.

Kromě podrobněji zmiňovaných příspěvků jsou v knize dále zastoupeny články Jana Kellera o proměňující se roli středních vrstev v globálním kapitalismu, Nicolause Tidemana a Petera Vallentyna reprezentující perspektivu levicového libertarianismu, Samuela Bowlese o možných strategiích ekonomické redistribuce, Ladislava Hohoše probírajícího budoucí scénáře ve světle rostoucích globálních nerovností a Tonga Shijuna aplikujícího marxistickou tezi o vývoji kapitalismu na současnou fázi globálního kapitalismu s jeho limity nadprodukce a konzumerismu. Ve svém celku je sborník souborem sociologických a filosofických analýz globalizace a jejích negativních sociálních důsledků, které nyní přitahují pozornost rovněž širší veřejnosti

---

I přesto si dovolím tvrdit, že letos se feministkám podařilo jednat autonomně a zároveň proniknout do širších panelů i jiných hnutí, kde jednak dosáhly vyrovnaného složení mluvících účastníků z hlediska pohlaví, ale také se feminismus rozhodně nenechal zastínit a uzemnit jinými tématy. Latinoamerické feministky z Articulación Feminista Marcosur bylo možné spatřit snad na všech anglicky mluvících panelech. Považuji to za úspěšné prosítování s jinak orientovanými hnutími (environmentálními jako třeba indické CACIM nebo obecně globálně radikálními jako americké Global Commons) a zároveň v určitém smyslu za gender „mainstreaming“ – prosazení feministické perspektivy do obecnějšího uvažování o alternativách ke globálnímu uspořádání.

Na druhou stranu je pravda, že když se diskutovaly nerovnosti na samotném fóru, tak o ženách jako menšině nepadlo ani slovo, za to byly napadány zejména třídní a kulturní bariéry pro účast. Zejména lidé z místních slumů, které zasahovaly těsně k branám univerzity – místa konání akce, se pravděpodobně fóra účastnili maximálně jen jako pouliční prodejci vody a občerstvení. Kontrast klidného čistého prostoru univerzity se stánky se suvenýry a chudých polorozpadlých zákoutí favelas (nejchudších čtvrtí), kam se nikdy z účastníků, zejména těch bílých, neodvažoval vstoupit, přímo bil do očí. Stejně tak nelze mluvit o rovnoměrně rozložené participaci lidí celého světa. Je to hezká idea, ale samozřejmě zde převládali z těch chudších místní a účastníků ze vzdálenějších lokací (Evropa, Asie) bylo jako šafránu. Přiletět sem si mohli dovolit především tací, jimž cestu zafinancovala akademická instituce (jako my) nebo bohatší nezisková organizace.

Ale zpět k feminismu. Tady celosvětová diverzita rozhodně nechyběla, zejména co se týče mluvčích. Na zmiňované debatě promluvíly ženy z velmi různých kulturních okruhů a tematizovaly především problémy, kterým čelí ženy v jednotlivých typech společností. Například mladá aktivistka z Kurdish Network zahajující diskusi mluvila jednak o domácím násilí a objektifikaci žen zejména ve vá-

v důsledku současné ekonomické krize. Zároveň uvedením českých a zahraničních autorů a autorek publikace ukazuje průnik české sociální vědy do rychle se rozvíjejících globálních studií. Kniha může být rovněž podnětným zdrojem pro domácí feministické analýzy. Vzhledem k tomu, že ženy představují většinu globálních chudých, kritická globální studia poskytují důležitý vhled do současné dynamiky genderových nerovností. Zejména pojetí odpovědnosti

založené na sociálních vztazích Iris Young poskytuje zásadní argument pro konceptualizaci propojení emancipace žen v západních bohatých zemích a postavení žen z chudších zemích, a to jak v lokálním, tak transnacionálním rámci. Závěrem bych zdůraznila, že se jedná o velmi inspirativní soubor analýz, které v českém kontextu vyplňují určitou mezeru a rovněž představují obsahové završení prvních tří desítek svazků edice *Filosofie a sociální vědy*.

HYPERMOBILNÍ GLOBÁLNÍ PRACOVNICE / ALENA PAŘÍZKOVÁ

METZ-GÖCKEL, S., MOROKVASIC, M., MÜNST, A. S. (EDS.). 2008.

MIGRATION AND MOBILITY IN AN ENLARGED EUROPE. A GENDER PERSPECTIVE.

OPLADEN AND FARMINGTON HILLS: BARBARA BUDRICH PUBLISHERS, S. 304.

Migrace v rámci Evropské unie, která se před několika lety rozrostla o nové členské státy, je aktuálním tématem nejen sociálních věd. Sborník nabízí obsírný popis a analýzu procesů a strategií migrace žen, které se odehrávají v současném evropském prostoru. Publikace byla vytvořena z vybraných textů prezentovaných na konferencích k výzkumnému projektu: „Hranice – Volnost: migrační hnutí polských žen do oblasti Porúří v Německu.“ Ředitelkou projektu byla jedna z editorek – Sigrid Metz-Göckel, jež je zároveň profesorkou a ředitelkou Centra pro výzkum vyššího vzdělávání a fakulty rozvoje na Univerzitě v Dortmundu v Německu. Vzhledem ke kontextu, v jakém sborník vznikl, jsou uvedené studie zaměřeny pouze na část migrantů. Pozornost je věnována migraci žen z nově přistoupivších zemí Evropské unie, zejména migrantkám z Polska. Tento zájem je pochopitelný, neboť se jedná o výraznou součást migračních procesů v rámci evropského prostoru. Sborník také díky kombinaci kvantitativních a kvalitativních studií poskytuje kvalitní příspěvek do diskuse o současné mobilitě v rámci Evropy. Tato struktura vytváří hypermobilní ev-

ropské pracovnice, které jsou zachyceny jako matky a pečovatelky ve stávajícím genderovém řádu.

Sborník je rozčleněn do čtyř sekcí. První část se věnuje mezinárodní dělbě práce v kontextu Evropy po roce 1989. Krystyna Slany usiluje o představení fází současné migrace žen z regionu střední a východní Evropy. Zdůrazňuje demografické charakteristiky těchto trendů a upozorňuje na jejich sociologické aspekty. Ve své analýze nachází nový typ pracující ženy – hypermobilní globální pracovnice, která je spolehlivá, levná, efektivní, kompetentní a multifunkční. K. Slany zahrnuje do svého pohledu na migraci teorii traumatu a upozorňuje, že proces migrace s sebou nese psychosociální zátěže, které ji mohou transformovat v traumatický proces. Stresující je jak samotná mobilita, tak také změna prostředí, ztráta identity, zakoušení odlišnosti a obtížnost adaptace. Claudia Finotelli ve svém textu upozorňuje na paradox mezi státní politikou vůči imigrantům a strukturálními požadavky společnosti. Zaměřuje se na situaci v Německu a Itálii, kde hledá shodné a rozdílné rysy. Itálie a Německo se liší politickým přístupem k imigrantům,

lečných konfliktech, také ale zdůraznila aktivní roli žen v boji, například v hnutí za osvobození žen v Kurdistánu a kampani proti kamenování žen v arabských zemích. Účastnice z Amazonie zase rámovaly ženská témata do environmentálních otázek, agrobyznysu a práv tradiční populace na půdu. Zdůrazňovaly zejména ženskou práci a ženské vědění o zdraví a různých rostlinách. Popisovaly negativní dopady neoliberalismu a volného obchodu na rozklad jak biodiverzity, tak i rozpad komunit charakterizovaný vysokou nezaměstnaností, chudobou a negramotností, která dopadá více na ženy.

Mluvčí z Turecka se velmi ostře postavila proti genderově nevyrovnané mezinárodní dělbě práce a kapitálové akumulaci, kterou spojovala s příkladem násilí na ženách (v muslimských zemích zejména vraždám žen kvůli cti rodiny), které chápala jako prostředek udržování patriarchy a neoliberalismu. Řekla: „neoliberalismus potřebuje fundamentalistické praktiky zaměřené proti ženám k ustavení svých politik“.

Černoška z Jižní Afriky hovořila o kolonialismu a apartheidu, proti kterým vždy bojovali muži a ženy společně. V této zemi platí v poslední době také progresivní legislativa zejména co se týče potratů a homosexuálních svazků, a v parlamentu zasedá více jak 50 % žen. Přesto to lze asi těžko charakterizovat jako feministický ráj, neboť Jižní Afrika se potýká zejména s problémem HIV/AIDS a chudobou, které nabývají stále více ženské tváře.

Účastnice z afrického Konga také nevykreslovala moc pěkný obrázek – ženy jsou obětmi ozbrojených konfliktů, nucené migrace a všech možných forem násilí na ženách (nucené manželství, znásilnění, polygamie, pohřbívání zaživa apod.). Tuto smutnou řeč ovšem vykompenzovala závěrečnou písní ve svém mateřském jazyce, ke které se sborově v refrénu přidala s tancem většina přítomných.